

УДК 17.032.1; 338.2 – 053.81

Лавренко О.В.

ЖИТТЄВІ ПРАКТИКИ ЯК ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Лавренко О.В. Життєві практики як інститут економічної соціалізації особистості. У статті визначено сутність та проаналізовано змістовні характеристики соціально-психологічних життєвих практик як інституту економічної соціалізації особистості. Вони розглядаються як сфера взаємопроникнення соціального та індивідуального, як форма життя, традиційний спосіб поведінки, що виконує регулятивну функцію, синтезує досвід і наочне, забезпечує актуальне сприймання конкретної життєвої ситуації та сприяє самоідентифікації індивіда. Виділено основні ознаки практик, чотири рівні економічних форм соціалізації, що забезпечують економічну соціалізацію особистості на різних вікових етапах.

Ключові слова: економічна соціалізація, особистість, життєві практики, ознаки та рівні життєвих практик.

Лавренко О.В. Жизненные практики как институт экономической социализации личности. В статье определена сущность и проанализированы содержательные характеристики социально-психологических жизненных практик как института экономической социализации личности. Они рассматриваются как сфера взаимопроникновения социального и индивидуального, как форма жизни, традиционный способ поведения, который осуществляет регулятивную функцию, синтезирует опыт и наглядность, обеспечивает актуальное восприятие конкретной жизненной ситуации и содействует самоидентификации индивида. Выделены основные признаки практик, четыре уровня экономических форм социализации, которые обеспечивают экономическую социализацию личности на разных возрастных этапах.

Ключевые слова: экономическая социализация, личность, жизненные практики, признаки и уровни жизненных практик.

Постановка проблеми. Соціалізація особистості була, є і буде предметною областю багатьох наукових досліджень. Інтерес до неї обумовлений вираженими соціально-культурними тенденціями сучасності. До них можна віднести посилення динаміки соціальних процесів, зростання значущості соціально-психологічного та суб'єктивного начал в усіх проявах життя сучасної людини, а також переосмислення теоретичних ідей і практик життєдіяльності. Економічна соціалізація особистості набуває статусу нового наукового напрямку, який дозволяє з позиції соціальної психології вивчати та досліджувати механізм входження людини в складний самостійний цикл економічного життя.

Розглядати процес економічної соціалізації особистості, на наш погляд, варто, враховуючи множинність аспектів, які представлені у вигляді її потрійної детермінації – соціальної, соціально-психологічної та психологічної. При такому підході можна припустити, що соціалізаційний досвід індивіда набуває протягом життя через різноманітні життєві практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відмічає А.П. Вяткін, при розгляді аспектів соціалізації особистості виникає ряд методологічних проблем. По-перше, соціальні зміни в сучасному суспільстві випереджають темп розвитку особистості, а це суттєво утруднює традиційне засвоєння нею «суспільних концептів», «колективних уявлень», набуття духовності, вписування в систему соціальних зв'язків. По-друге, в ході соціалізації відбувається перебудова свідомості без традиційних, тобто культурно обумовлених основ економічної поведінки. Відбулось «вкидання» нових, у першу чергу ринкових цінностей, проте осмислення їх виходить за рамки традиційної суспільної свідомості, яка складалася в попередні десятиліття, а їх особистісне прийняття неминуче пов'язано з вирішенням конфлікту цінностей та уявлень. По-третє, сьогодні в соціальній та економічній психології мають місце мозаїчні наукові погляди на психічну регуляцію економічної активності. Вона розглядається як прагнення економічного суб'єкта оптимізувати власну вигоду, забезпечити свої вузькі егоїстичні інтереси, конкурентну боротьбу (В.С. Автономов, О.С. Дейнека, Г.І. Ловецький, П. Лунт, А. Маршалл, Е. Фромм та ін.); як дотримання етичних норм як загальнолюдських тенденцій (А.Л. Журавльов, В.Д. Шадриков, Е.А. Климов); як включення «специфічних духовних органів, характерних для людини протягом всієї її історії (Мамардашвілі)» [1, с. 18-20]. Зазначимо, що погляд на етичну регуляцію економічної активності як на вторинну зберігався до середини ХХ ст., що частково було обумовлено домінуванням теорії «економічної людини». У даний час у відповідності з теоретичними моделями моральної регуляції економічної активності етика визнається однією із найважливіших детермінант. Первісна економічна мета – задоволення потреб – декларується як моральна, етична такою ж мірою, як і економічно вигідна. На думку А.Л. Журавльова, А.Б. Купрейченко, «Жорсткий контроль над бізнесом в умовах гострої конкурентної боротьби призводить до того, що порушення моральних норм стає економічно недоцільним» [3, С. 25].

Дослідження соціально-психологічні закономірностей становлення економічної культури молоді у вітчизняному освітянському просторі, ролі морального фактора в економічній соціалізації особистості здійснено науковцями лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН

України (2012-2015). Спираючись на досягнення вітчизняної та зарубіжної науки в галузі психології, філософії, культурології, педагогіки, автори розкрили особливості та динаміку становлення економічної культури учнівської та студентської молоді (Т.В. Говорун, Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі, О.В. Лавренко, В.В. Москаленко). У дослідженні значну увагу приділено визначенню особливостей співвідношення «економічності» та «моральності» у системі таких взаємопов'язаних та взаємодіючих економіко-психологічних факторів як обізнаність особистості в соціально-економічній сфері; ціннісно-емоційне ставлення до соціально-економічного простору (довкілля та до людей), настановлення на активні форми економічної діяльності особистості. Проаналізовано особливості типів економічної культури в залежності від віку школярів. Визначено типи монетарної культури старшокласників у залежності від ставлення до грошей. На основі узагальнення отриманих результатів дослідження побудовано структурно-функціональну модель становлення економічної культури молоді, яка може використовуватись в практиці економічного виховання молоді [5].

Грунтовне монографічне дослідження соціально-психологічних практик конструювання життя в умовах постмодерної соціальності здійснили українські психологи Т.М. Титаренко, О.М. Кочубейник, К.О. Черемних. Вони розглядають практики як способи особистісного життєконструювання, що сприяють пошуку оновлених ідентичностей, забезпечують усвідомлення особистістю власної неперервності, дають їй змогу гнучко реагувати на соціальні зміни, рухатися назустріч новому досвіду [6].

Мета статті: визначити сутність та проаналізувати змістові характеристики соціально-психологічних життєвих практик як інституту економічної соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Одним із перших підкреслив важливість життєвих практик Е. Гідденс – англійський соціолог та політолог. Згідно його теорії, індустріальний розвиток суспільства полягає не стільки в технологічному зростанні, скільки в освоєнні людьми відповідних форм і норм поведінки. При побудові концепції соціалізації особистості він відмовляється від функціоналістської теорії ролей. Натомість Гідденс вважає, що соціальні системи складаються не з ролей, а з практик, які відтворюються з кожним новим поколінням. Соціальні системи можна інтерпретувати як «структурні поля», де агенти займають певну позицію стосовно один одного.

Гідденс підкреслює три важливі особливості соціалізації особистості:

1. Соціалізація не закінчується в той момент, коли суспільство визнає індивіда зрілою особистістю та повноправним членом суспільства; соціалізація відбувається протягом усього життя індивіда.

2. Соціалізація не є простим процесом інкорпорації дитини в суспільство. Це базовий механізм наступності поколінь (succession of the generations), де діти – активні партнери у двосторонньому процесі взаємодії. Суспільство не тільки навчає дитину своїм правилам, нормам, інкорпорує її; дитина, експериментуючи з ресурсами, бажаннями, настановами, податливістю системи, очікуваннями стосовно неї, творчо адаптує доступний їй сегмент суспільства [8, p. 130].

3. Соціалізація не є уніфікованим процесом, вона завжди контекстуальна, діалогічна. Завдяки цьому вона передбачає обопільне накопичення практичного досвіду щодо соціальної взаємодії. З одного боку, діти повинні набувати необхідних практичних та рефлексивних знань про умови соціальної взаємодії. Суспільство, з другого боку, повинно адаптуватися до особливостей вікових когорт.

Гідденс акцентує, що інституціональні характеристики беруть участь у послідовному формуванні психології сучасного суспільства. Беручи участь у численних рутинних практиках, відмічає Е. Гідденс, люди відповідають певним правилам, хоча практика сама по собі не є правилом. Будь-яка структура, що має активне начало, виникає внаслідок соціальної практики, стаючи її відтворенням, відбитком у людській пам'яті, знанням власних можливостей і можливостей інших. Практики є *способом забезпечення соціального порядку* (Е. Гідденс), оскільки контролюють вибір одних можливостей і виключення інших, підтримують здійснений вибір протягом тривалого часу (Н. Ферклов).

Ми погоджуємося з думкою Т.М. Титаренко, О.М. Кочубейник, К.О. Черемних, що саме практики є сферою взаємопроникнення соціального та індивідуального, формою життя, традиційним способом поведінки. Виконуючи регулятивну функцію, синтезуючи досвід і наочне, актуальне сприймання конкретної життєвої ситуації, вони сприяють самоідентифікації особистості [6, с. 20]. Автори зазначають, що на перший погляд практики видаються людям непомітними, дріб'язковими, невизначеними, однак завдяки саме їм, у практиках і через практики люди змінюються, спілкуються, набувають і передають досвід один одному. Практикуючи, вони відчують себе часткою певних спільнот, водночас постійно індивідуалізуються, долаючи надмірну залежність від оточення. Практики забезпечують континуальність, поступальність, еволюційність побудови особистістю себе і свого життя, мирний характер життєконструювання, живлять потребу у зміні набору практик побудови життя, якщо звичне практикування вже вичерпало себе. Завдяки практикуванню, ідентифікації та автономізації як модусів існування сучасної особистості здійснюється постійний діалог з оточенням, соціумом, культурним і природним простором, із власним минулим і майбутнім [6, с. 11].

Практики можна розглядати з різних сторін:

- Як розповсюджені форми життя людини, в яких вона набуває певного досвіду виконання практичних завдань, освоєння навичок.
- Як сукупність традиційних способів діяльності, навичок поводження з предметами, прийнятих в тій чи іншій культурі.
- Як непомітні нерелфлексовані символічні структури.
- Як структури, що забезпечують соціальний порядок (Е. Гідденс), завдяки тому, що вони контролюють вибір одних можливостей і виключення інших, підтримують здійснений вибір протягом тривалого часу.
- Як соціальні інститути, в яких відбувається соціалізація особистості.

Як відомо, економічна соціалізація – це процес становлення економіко-психологічних характеристик особистості, завдяки яким індивід стає суб'єктом економічної діяльності. І можна розглядати, що забезпечення економічної соціалізації відбувається як цілеспрямований вплив на цей процес системи соціально-психологічних практик, особливості яких визначаються віковими стадіями соціалізації. Фактично практики – це тип поведінки індивідів, що складається з деяких звичних речей (знання, тіло, дискурс, колективні норми, правила поведінки тощо), пов'язаних один з одним елементів, які є тканиною тієї реальності, в якій кожен формується, яке індивід підтримує і в якому продовжує існувати.

Можна виділити основні ознаки життєвих практик (за Т. Титаренко):

- Колективність, надіндивідуальність соціальності, яка є сферою проникнення індивідуального і суспільного.
- Повторюваність певних дій, правил, образів, навичок.
- Фоновість, рутинність, повсякденність.
- Предметність як організація певних зразків людської життєдіяльності в конкретну структуру діяльності.
- Всезагальність (розповсюдженість, потрібність не лише окремій особистості, а й багатьом людям) як зв'язок між індивідами в просторовому і в часовому вимірах, що створюється завдяки значущим для них формам досвіду.
- Емоційна активність, що виявляється у апелюванні до конкретних зразків як мотивів певних форм життєдіяльності.
- Наочність та чуттєвість, яка є результатом сполучення тілесної та емоційної активності, що породжує образність сприймання.
- Нормативність, конвенційність, що є результатом акумульованості загальнозначущих форм досвіду індивідів, які регулюють поведінку як особистості, так і спільноти.

Свобода, яка виявляється в актах добровільності прийняття індивідами набору правил і ролей, які, повторюючись, утворюють цілісний стиль життя [6]

В онтогенезі культурно-економічні практики, що забезпечують економічну соціалізацію особистості, можна розглядати на чотирьох рівнях економічних форм соціалізації як певних системах соціально-психологічних впливів в залежності від провідного типу діяльності в різні вікові періоди соціалізації індивіда. Ці рівні економічних форм соціалізації відрізняються, по-перше, величиною економічного досвіду, який засвоюється індивідами, по-друге, широтою стосунків з іншими індивідами – суб'єктами економічної поведінки, по-третє, специфікою взаємодії один з одним. На кожному рівні особистість вплетається в комунікативні практики (монологічні, діалогічні), завдяки яким вона набуває вміння організації комунікативних зв'язків, комунікативних практик спілкування з різними суб'єктами, освоюючи технології вербального і невербального спілкування, поступово переходячи з нижчого рівня на вищий, та різні соціальні ролі у сфері економіки.

Вікові характеристики є суттєвим фактором, що впливає на особливості практик різних стадій економічної соціалізації:

1. У кожному віковому проміжку мають місце особливості сприймання суб'єктами економічного світу.
2. З віком змінюється обсяг економічного досвіду, який засвоюється індивідами.
3. Збільшується широта стосунків з іншими індивідами – суб'єктами економічної поведінки.
4. Змінюється специфіка взаємодії індивідів один з одним.
5. В онтогенезі можна виділити чотири рівні економічних форм соціалізації, де здійснюється певний соціально-психологічний вплив на індивіда в залежності від провідного типу діяльності:

А. Перший рівень: система формотворень людини, що забезпечує економічну соціалізацію особистості на первинній стадії.

Б. Другий рівень: системи практик формотворень особистості, який відповідає підлітковій стадії соціалізації.

В. Третій рівень: це система формотворень людини на етапі засвоєння досягнутих суспільством відносин розподілу праці, котра є головним фактором соціалізації на етапі оволодіння індивідом сферою професійної діяльності.

Г. Четвертий рівень: система соціалізуючих практик зрілого віку, що забезпечує самореалізацію особистості.

Перший рівень – це система економічних форм соціалізації індивіда, яка забезпечує первинне «входження» дитини у світ економічної реальності. Особливості цієї системи економічних форм полягають в тому, що «світ економічної реальності» сприймається і засвоюється дитиною головним чином у наочно-образній формі через взаємодію «індивід-індивід» завдяки конкретно-особистісному спілкуванню (з матір'ю, рідними в сім'ї, близькими родичами, вихователями) на рівні «я-ти». Системотворчим елементом цього рівня є гра як провідний тип діяльності у дитячому віці.

За допомогою гри в дитячому віці створюються так звані фонові економічні практики (за Т. Титаренко). *Фонові* - це такі практики, в яких акумулюються знання, уявлення, емоційна активність, правила поведінки, колективні норми, які засвоюючись щоденно і непомітно, стають тканиною тієї реальності, в якій формувалась людина, і яка потім нею підтримується і продовжує існувати. Це практики, що їх приймають як даність. Фон, на якому відбуваються дії, є прихованим через свою простоту і повсякденність (здоровий глузд, яким люди керуються, діє автоматично). У процесі соціально-психологічної гри економічного змісту у дітей формуються складові економічної соціалізації (когнітивний, афективний та конативний компоненти), які стають фоновими способами економічної самоідентифікації особистості. Однак існуючі практики ігрової діяльності економічного змісту ще недостатньо орієнтовані на формування особистості дитини як суб'єкта економічної діяльності.

Зауважимо, що Е. Штерн вперше виділив форму і зміст ігрової діяльності, в якій відбувається розвиток дитини. Форма гри як первинна практика пов'язана з вродженими якостями, а зміст задається соціальним середовищем. Таким чином, гра слугує засобом соціалізації. Соціальне оточення допомагає дитині усвідомити себе, організує її внутрішній світ, а дитина прагне взяти із середовища все те, що відповідає її потенційним нахилам. Конфлікт між соціальним впливом та внутрішніми нахилами має для розвитку позитивне значення, так як провокує негативні емоції, які, у свою чергу, стимулюють розвиток самосвідомості. В якості механізму соціалізації Штерн визначив інтроцепцію – прийняття, інтеріоризацію соціального досвіду, поєднання своїх внутрішніх цілей з цілями оточуючих людей [7].

Гра як форма культури, як життєтворча практика і для дитини, і для підлітка, і для дорослого є важливою формою реалізації себе як людини, як особистості. І хоч вона здійснюється за суто ігровими, конкретними правилами, є діяльністю комунікативною, оскільки вводить особистість у реальний контекст складних людських відносин, у розуміння соціально-економічних реалій [4, С. 45].

Другий рівень – це система економічних форм соціалізації людини на етапі засвоєння досягнутих суспільством відносин розподілу праці, котра згодом стає головним фактором соціалізації при оволодінні індивідом сферою професійної діяльності. Цей етап співпадає з підлітковим періодом соціалізації, на якому відбуваються суттєві зміни у становленні економічної культури особистості. Домінування в ендопсихічній системі підлітка потреби «в дорослості» позначається на системі його економічних репрезентацій.

Якщо для дитини визначальним у розумінні грошей є їх споживацька функція, а простором економічної поведінки – місце купівлі-продажу (магазин), то підліток розуміє функцію грошей по-іншому, вбачаючи в них, перш за все, забезпечення матеріального добробуту. Такі зміни у розумінні підлітками функції грошей позначаються на зміні їх місця в економічній реальності, переході в простір виробничої діяльності. Цей новий простір економічної поведінки підлітків, який відображається, перш за все, у поведінковому компоненті системи економічних репрезентацій, відповідає основній потребі цього вікового етапу розвитку особистості – потребі у дорослості. Саме ця потреба впливає на форму економічних ціннісних репрезентацій, зумовлює необхідність формування таких економіко-психологічних характеристик, які відповідали б соціальним експектаціям.

На підлітковому етапі економічної соціалізації в практиках відбувається переорієнтація людини на нові форми зв'язку з економічним світом. Носіями нових форм економічної культури стають групи однолітків. Ці форми, з одного боку, мають ознаки конкретно-особистісного, яке існує в безпосередньо контактуючих членах групи, з іншого – узагальнено-соціальні властивості (групові норми і цінності). Це рівень економічної соціалізації, на якому система економіко-культурних формотворень людини існує як групове «ми».

У підлітковому віці культурно-економічні практики утворюються на основі потреби у «дорослості» та «групуванні» як ігрові групи; «серйозна гра» - В. Штерн); типу скаутських (пластуни, хортинг, гайдинг); комп'ютерні ігри тощо. Вони доповнюються практиками сімейного оточення, в яких формується сумлінне ставлення до різних видів праці, виробляється вміння раціонально вести домогосподарство, економно витратити час та матеріальні засоби сім'ї, відтворюються стабільні зразки поведінки.

Все це дає підліткові можливість усвідомити цінність та вартісність власного майна, значущість таких особистісних якостей, як ініціативність та підприємливість, усвідомити важливість фінансової грамотності, цінність ощадливості і економії. У цей період освоюються правила *споживчої, фінансової, трудової поведінки* (від ведення особистого бюджету, поняття боргу до знання сутності кредитування, пільг і санкцій за несплату кредитних зобов'язань), освоюються соціальні ролі найманого працівника, підприємця.

Третій рівень економічних форм соціалізації – соціетальний, на якому зв'язок індивіда з економічним світом здійснюється через економічні норми і цінності соціуму. Носіями цієї системи соціально-культурних формотворень людини є великі соціальні групи (професійні, етнічні, конфесійні тощо), в межах яких їхні представники взаємодіють опосередковано. Ця опосередкованість надає безмежні можливості для розширення, розгалуження й узагальнення соціальних відносин та засвоєння соціально-економічного досвіду в його узагальненій, сутнісній формі, що стає умовою реалізації творчої сутності людини. Головним засобом економічної соціалізації особистості на цьому етапі є система інновацій культури, а суб'єктами цього процесу є індивіди юнацького та зрілого віку. В юнацькому віці економічна соціалізація відбувається ефективно, якщо економічні цінності суспільства репрезентуються молодою людиною у відповідності з її головною потребою – потребою у самореалізації. А це потребує такого рівня економічної культури, який пов'язується не тільки і не стільки з набуттям економічних знань, а переважно з формуванням таких особистісних властивостей, як самостійність, відповідальність, наполегливість, цілеспрямованість.

Третій рівень - це система практик як формотворень людини на етапі засвоєння досягнутих суспільством відносин розподілу праці, котра є головним фактором соціалізації на етапі оволодіння індивідом сферою професійної діяльності. Професії приписують індивідам виконання певних функцій, форми спілкування, здійснюють вплив на їх особистісні властивості, зокрема й ті, що формують їх як суб'єктів економічної діяльності.

Четвертий рівень складає система культурно-економічних практик, що спрямовані на творчу самореалізацію дорослої людини. В основі цих практик лежить система інновацій культури.

Н.Ф. Голованова, досліджуючи механізми соціалізації особистості, відмічає, що соціальний досвід дитини має два аспекти: як результат засвоєння суспільного досвіду і як «деяка апріорна сутність, котра бідніє і навіть помирає в процесі соціалізації». Автор звертає увагу на три шляхи соціалізації: стихійний, цілеспрямований, спонтанний та відповідні їм механізми [2]. Зазначимо, що в *стихійній* соціалізації засвоєння індивідом соціального досвіду відбувається через життєві практики завдяки включенню його у повсякденні сумісні акти поведінки з іншими людьми. В *цілеспрямованій* – через засвоєння норматив поведінки в процесі навчання та виховання. У *спонтанній* – через актуалізацію вродженої адаптивності, спадкових знань про світ, внутрішні передумови.

Завдяки тому, що індивід протягом усього свого життя набуває досвід економічної соціалізації з допомогою різноманітних життєвих практик, відбувається його інтеграція в соціальне середовище як шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самотворення через механізм інтеріндивідуальної взаємодії. В практиках індивід набуває досвіду вибіркового перетворюючого ставлення до внутрішніх та зовнішніх умов своєї життєдіяльності. Освоюючи все нові і нові види практик – від традиційних (сімейні, освітні, професійні тощо) до новітніх (інформаційно-комунікаційні, комп'ютерні, електронні, цифрові, інтернет-мережеві) індивід розширює та примножує свої соціальні зв'язки, соціалізується економічно в суспільстві.

Висновки. Отже, практики як сфера взаємопроникнення соціального та індивідуального є формою життя, традиційним способом поведінки, що виконують регулятивну функцію, синтезують досвід і наочне, актуальне сприймання конкретної життєвої ситуації та сприяють самоідентифікації індивіда.

В *онтогенезі* культурно-економічні практики, що забезпечують економічну соціалізацію особистості, можна розглядати на чотирьох рівнях економічних форм соціалізації як певних системах соціально-психологічних впливів в залежності від провідного типу діяльності в різні вікові періоди соціалізації індивіда.

На кожному рівні особистість вплетена в комунікативні практики (монологічні, діалогічні), поступово переходячи з нижчого рівня на вищий, завдяки яким вона набуває вміння організації комунікативних зв'язків, комунікативних практик спілкування з різними суб'єктами, освоюючи технології вербального і невербального спілкування, різні соціальні ролі у сфері економіки.

У практиках акумулюються знання, вміння, правила поведінки, колективні норми, які засвоюються особистістю щоденно і непомітно. Певні поведінкові прояви, конкретні індивідуальні вчинки тільки тоді набудуть статусу життєвих практик, коли вони мають ознаки повторюваності, колективності, спільності. Вони повинні природно стати в сучасному соціумі для індивідів регулярними, звичними.

В контексті досліджених закономірностей становлення економічної культури молоді **перспективною** є розробка системи соціально-психологічного забезпечення розвитку економічної культури учнів та студентів у сучасних умовах реформування економіки країни через систему практик.

Список використаних джерел

1. Вяткин А. П. Психология экономической социализации личности: субъектно-ролевой подход: монография / А. П. Вяткин. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2010 – 383 с.
2. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка / Н. Ф. Голованова. – СПб. : Речь, 2004. – 271 с.
3. Журавлев А.Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М.: ИПРАН, 2003. – 435 с. – С. 25
4. Москаленко В.В., Лавренко О.В., Никифорова Н.О. Виховання підлітків: скаутський рух (соціально-психологічний аспект): Навчальний посібник / За редакцією професора Москаленко В.В. / В.В. Москаленко, О.В. Лавренко, Н.О. Никифорова – Донецьк: ДІУ, «Комп'ютер Норд», 2003. – 186 с.
5. Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді: монографія / В.В.Москаленко, О.В.Лавренко, Н.М.Дембицька, І.К.Зубіашвілі [та ін.]; за ред. В.В.Москаленко - К., 2015 – 399с.
6. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2014. – 206 с.
7. Штерн Е. Психическая структура подростка /Е. Штерн // Педология юности - М.-Л. - 1931
8. Giddens A. Central problems in social theory: Action, structure and contradiction in social analysis. London: Macmillan Press, 1979 - p. 130

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Viatkyn A. P. Psykholohyia ekonomycheskoi sotsyalyzatsyy lychnosti: sub'ektno-rolevoi podkhod: monohrafiya / A. P. Viatkyn. – Yrkutsk: Yzd-vo Yrkut. hos. un-ta, 2010 – 383 s.
2. Holovanova N. F. Sotsyalyzatsiya u vospytanye rebenka /N. F. Holovanova. – SPb. : Rech, 2004. – 271 s.
3. Zhuravlev A. L. Nrvastvenno-psykholohycheskaia rehulyatsiya ekonomycheskoi aktyvnosti / A. L. Zhuravlev, A. B. Kupreichenko. – M.: YPRAN, 2003. – 435 s. – S. 25
4. Moskalenko V.V., Lavrenko O.V., Nykyforenko N.O. Vykhovannia pidlitkiv: skautskyi ruh (sotsialno-psykholohichnyi aspekt): Navchalnyi posibnyk /Za redaktsiieiu profesora Moskalenko V.V. / V.V. Moskalenko, O.V. Lavrenko, N.O. Nykyforenko – Donetsk: DIU, «Komp`iuter Nord», 2003. – 186 s.
5. Sotsialno-psykholohichni zakonoprnosti stanovlennia ekonomichnoi kultury molodi: monohrafiia / V.V.Moskalenko, O.V.Lavrenko, N.M.Dembytska, I.K.Zubiashvili [ta in.]; za red.. V.V.Moskalenko - K., 2015 – 399c.
6. Tytarenko T. M. Psykholohichni praktyky konstruiuvannia zhyttia v umovakh postmodernoї sotsialnosti: monohrafiia / T. M. Tytarenko, O. M. Kochubeinyk, K. O. Cheremnykh; Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. – K.: Milenium, 2014. – 206 c.
7. Shtern E. Psihicheskaja struktura podrostka /E. Shtern //Pedologija junosti - M.-L. - 1931.
8. Giddens A. Central problems in social theory: Action, structure and contradiction in social analysis. London: Macmillan Press, 1979 - p. 130.

Lavrenko, O.V. Life practices as an institution of economic socialization. The article analyzes the content and characteristics of social and psychological life practices as an institution of economic socialization. Life practices are seen as an area of interconnected social and individual aspects, as a form of life and traditional behaviors that perform regulatory functions, synthesize experience, the visual perception and the perception of actual individual life situations as well as promote self-identify. The author discusses the main features of life practices and four levels of economic forms of socialization that provide economic socialization of the individual at different age stages (primary, adolescent, professional and mature economic socialization stages). At each level an individual is engaged into the communicative practices (*monologic*, dialogic), gradually moving from lower to higher levels, whereby he / she develops the ability to organize communication connections and communication practices with different subjects of communication, thus mastering the technology of verbal and nonverbal communication and different social roles in the economy.

Life practices accumulate knowledge, skills, regulations and collective norms that individuals assimilate daily and inconspicuously. Certain behaviors and specific individual acts will become life practices, if only they have the signs of recurrence, collectivity and community. In a modern society they have to become naturally regular and habitual for certain communities.

Keywords: economic socialization, personality, life experience, characteristics and levels of life practices.

Відомості про автора

Лавренко Ольга Василівна, кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Lavrenko, O.V., PhD, Assoc. Prof., leading researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: lavrenko.olga1947@mail.ru